

III. FEJEZET.

Kolozs vára és a királyi terület. A megye keleti része.

A kolozsi várispánság központja Kolozs vára. Ez a biztonságot nyújtó erődítés már állt, amikor a Monostornak nevet adó bencések ide jöttek. IV. Béla 1263-ban¹⁰⁶ kelt oklevele szerint, a monostor alapítója I. Béla király volt. Ha a vár I. Béla korában már védte a szerzeteseket – amit fel kell tételeznünk –, akkor eredete csak Szent István korára eshet. 1038 után oly zavarosak voltak az idők, hogy a központi hatalom az ország ily távoli pontjával nem törődhetett, itt berendezkedéssel, a várispánság szervezésével nem foglalkozhatott. A vár tehát már állt, nevét pedig a tőle két kilométernyire épült apátság olasz szerzeteseitől kapta.¹⁰⁷ A kolozsi comes első ízben 1173-ban¹⁰⁸ szerepel (Tamás), majd 1183-ban¹⁰⁹ (Gallus) és 1201-ben¹¹⁰ (Pázmán). A XIII. század első felében Kolozs várára és a hozzá tartozó birtokokra értékes adatokat szolgáltat a Várad Regisztrum.

Az egyik szász történetíró Kolozs várát a mai Kolozs mezővárosba helyezi, hogy ezzel honfitársai

¹⁰⁶ O. L. Dl. 37.213.

¹⁰⁷ J. Wolff: Materialien zur Etimologie Siebenbürger Ortsnamen. Korrespondenzblatt des Vereins f. Sb. Landeskunde. 1898. 12–13. – Márki S.: Kolozsvár neve. Földr. közl. 1904. 398–419. – Pesthy F. A magyarországi várispánok története. 1882. 287–292.

¹⁰⁸ Wenzel VI. 66.

¹⁰⁹ Hazai okmt. I. 2.

¹¹⁰ Fejér II. 388.

elsőbbségét biztosítsa a megye szívében.¹¹¹ Kolozsvár földrajzi fekvése azonban erősség céljaira alkalmasabb Kolozsénál. A helynévalakulás logikája teljesen felborulna, ha a „castrum Clus” után első ízben előfordul magyar alak „Clwsuar villa” – mely kétségen kívül a mai Kolozsvárral azonos – merő véletlennek köszönhetné létét. A „villa” eladományozása, a hospesek javára adott kiváltságok nem születést, kezdetet jelentenek, csak következményét annak, hogy a vár védelmi szempontból csődöt mondott s jelentősége odaveszett.

A várhoz tartozó birtokokról a felbomlás előtt még hírt ad a Regisztrum, bár a terület már ekkor is erősen megcsappant. Kézenfekvő feltevés, hogy legtovább a várral szomszédos földek tartoztak alája. Ilyen az a *Zupur*¹¹² (*Szopor*), ahonnan a Clusi comes Ela pristaldust küldi Váradra; ugyanez 1214-ben is szerepel. Ilyen *Lomb*, ahonnan Lukács pristaldus két ízben, 1213-ban és 1235-ben működik pörös ügyben. Ilyen végül *Undou* (*Ondó*), honnan Márton felel adósságáért a kolozsi udvarbíró előtt.

Lomb ma is határrész, a várostól kissé északnyugatra. Mint egykori várbirtok, 1291-ben¹¹³ Miklós várjobbágy (ez akkor már cím és nem hivatás) földje, aki 20 márkáért adja el az erdélyi püspöknek.

Ondó – Ondótelke más, későbbi néven „Tarchahaza”,¹¹⁴ a Kis-Szamos mellett. Ma is őrzi emlékét Kistarcsa határrész, mely Apahidáig nyúlik.

Szopornál az egyik lehetőséget, hogy az a mai Mező-Szoporral lenne azonos, el kell vetnünk. Sokkal valószínűbb, hogy a vártól délkeletre emelkedő Szoporhegy neve függ össze az egykori helységgel. Érv e mellett, hogy

¹¹¹ E. Sehuller: Um den Ursprung Klausenburgs. Korrespondenzblatt. 1927. 33–40.

¹¹² A Várad Regisztrum adatai: Szoporra 1213. Nr. 32. 166. 1. – Lomb: 1213. Nr. 18. 161. 1. és Nr. 388. 307. I. – Ondó: 1216. Nr. 80. 182. 1.

¹¹³ Erdélyi kápt. lt. lad. 5. Nr. 611.

¹¹⁴ Jakab oklt I. 49.

innen is, akár Lombról, pristaldust küldenek ki s e megbízható kiküldött valószínűleg olyan, aki szükség esetén kéznél van, közel a várhoz. Ondó is, Szopor is a hagyomány szerint a hét vicus között szerepel, melyek egyesülve a várral, a várost hozták létre.¹¹⁵

A *Zuat* (*Szovát*) villában élő várnép¹¹⁶ – ez is személynév-helynév – két márka tartozás miatt kerül Beken kolozsi udvarbíró elé. *Curnad-* (*Korpád-*) villából Péter jobbágysai, Geus és Tamás, állnak *Ecce* kolozsi comes előtt. *Vulchoi* (*Valkó*)-beli Philippus felett *Cristophorus* udvarbíró ítél. *Vista* is várföld lehetett; a vele szomszédos *Poca*-ról maradt fenn az első határjárás megyénk területén. Mog (Mag) várjobbágy vádaskodik idegenek kétholdnyi földfoglalása ellen, Sebestyén comes előtt. Említik Bursors-hegyét (1 talán Bucsorr, itt feküdt ugyanis az eltűnt Buch = Bocs helység), Kusol völgyét, Agosholm-ot. *Dereg*, esetleg *Darócz* eltorzult alakja, innen Miros „convillanos suos Elam, Poznanum et Enderem” állítja a már említett Ondói Márton révén a kolozsi ispán elé.

A várbirtokok megállapítását nemcsak hiányos adatok, névromlások teszik nehezzé, de az is, hogy az ispánságok nem összefüggő terület fölött rendelkeznek. Pesthy¹¹⁷ számtalan példát hoz fel arra, hogy a várbirtok két-három megyényi távolságban fekszik. Így volt kolozsi várbirtok Nádudvar és Szoboszló, melyek ma Hajdú megyében, a középkorban Szabolcs megyében feküdtek.

Gyakran egy területen több birtok más és más vár-

¹¹⁵ Benkő J.: *Milkovia seu antiqui episcopatus Milkoviensis explanatio*. Bécs. 1781. 310. jegyzet. Eszerint a város hét vicus egyesüléséből 1178 és 1192 között alakult volna meg. Nevük: Szent Péter, Szent György, Szent Jakab, Sala, Bostelke, Ondótelke és Szopor.

¹¹⁶ Var. Reg.: Szovátra: Nr. 49. 172. 1. Korpádra: Nr. 118. 196. 1. Valkóra: Nr. 10. 158. 1. Vistára és Pókára: Nr. 369. 296. 1. Deregre: Nr. 80. 182. 1.

¹¹⁷ Pesthy F.: i. m. 12. 1.

hoz tartozott; ebből törvényszerűséget leszűrni nem lehet. Mint ahogy azt sem érthetjük, Nádudvar és Szoboszló miért nem Szabolcs várához kapcsolódott?¹¹⁸

Kolozs megye kialakulása szempontjából nem is az a lényeges, hogy e viszonylag távoli vidék szoros hadi és közigazgatási egységben élt vele, hihetőleg a vár-szervezet bomlásáig. Az a fontos, hogy a várjobbágy, aki jogait és kötelességeit gyermekeinek is örökbe hagyta, nemzedékeken keresztül a várbirtok területén élt és azt csak háborúskodás esetén hagyta el. Ekkor azonban nem a legközelebbi, így a mi esetünkben Szabolcs vagy Bihar várába sietett, hanem oda, ahová szolgálata kötötte – tehát Kolozsba. A Tisza-vidéki lakosságnak ez a közlekedése a Kis-Szamos mentére, támpontot ad Kolozs megye magyarságának *egyik* forrására. A Kalotaszeg vidékét, mint amely Biharral volt szoros települési és közigazgatási kapcsolatban, el kell választanunk a Kis-Szamos-vidéki gyér X. századi megszállástól. Ha a nagy, később fogyatkozó, közepén elterülő királyi birtoktest az itt talált magyar lakók és bolgár-szláv néptöredékek mellett a népesség számát emelni akarta, abban leginkább a várbirtok segíthette. Mégpedig az a várbirtok, mely ugyan az erdélyi Kolozs várától függött, de függőviszonya ellenére területén nagyobb multra tekinthet vissza és így nagyobb emberanyaggal is rendelkezik. Ezen az alapon feltételezzük és mint az összeköttetés emlékét főlemlítjük, hogy a castrum Clus közelében lévő Vista várbirtok névadója, a szintén várbirtok Nádudvarról, tehát a Hortobágy mellől származó Visata, kinek nevét egy pörrel kapcsolatban a Várad Regisztrum tartotta fenn.¹¹⁹

A kolozsi ispán tehát intézkedett az egész területen, amelyet ő alá rendelt a király s a nagy távolság sem akadályozta ebben. Ugyanezt tette a bihari comes is.

¹¹⁸ Csánki D.: i. m. I. 504. l.

¹¹⁹ Var. Reg. Nr. 261. 250. l. A személynevet 1219-ben, a helységnevet 1229-ben olvassuk.

A kolozsi vár lombi pristaldusa jár el ugyan Hímtelkénél Engues úr ügyében, akit Agya támad meg pörrel.¹²⁰ 1235-ben¹²¹ kiderül, hogy Agya kolozsi várjobbágy, ezért működik érdekében a lombi pristaldus, ítélni azonban a bihari comes ítélt, mivel az alperes Kalotaszeg vidékéről való.

Hasonlóképpen a bihari comes elé kerül, ezúttal a felperes révén, az a pör,¹²² melyet Johannes filius Turdis folytat a Clus-i egyház (ez Kolozs-Akna lesz!) jobbágyai, Scela és Pousa, valamint Her praediumról Posu servus ellen. Ez a Her Örrel lehet azonos.

A kolozsi várjobbágyok neve a következő: Castrenses de Clus, de centurionatu Agad: Sunad (Csanád), Vardou (Várdó) Apa, Egeben princeps exercitus, Ysac centurio, Beda Varnogy, Béla et Vadasa. (Ezek vádolják Nicus jobbágyait, Vedam [Vid?] és Hyscem [Hisz?], hogy az ő concives-ük, de a vád alaptalannak bizonyul.) Várjobbágyok, továbbá Mog de villa Poca, Erdeu (Erdő) princeps exercitus, Chicoleu (Csikolyó), Tenqueu (Tenkő) Pouca archipreco, hírnök (Póka), Cheycimam et Bulchu (Bulcsu) pristaldus nomine Forkos (Farkas) villa, Poca de villa Curnad, biloti Cherceg (Herceg) et Petrus, pristaldus Vizczlou (Visozsló) Martinus de villa Undou, végül Luxa de Lomb. – A nevek nagy többségükben magyar származásra mutatnak.¹²³

A XIII. század elejéről ennyit tudunk meg közvetlenül a várbirtokról. De ezek mellé kell vonnunk mindazon falvakat, amelyeknél a királyi birtok emlékét őrző helyneveket tartottak fenn a határjárások. A talált adatok

¹²⁰ Var. Reg. Nr. 18. 161. 1.

¹²¹ Var. Reg. Nr. 388. 306. 1.

¹²² Var. Reg. Nr. 87. 184. 1.

¹²³ A feltételezett várbirtokok nevei, mint az várható is, a helynevek legkorábbi csoportjába tartoznak. Szopor = bizonytalan eredetű személynév, Szovát szláv személynév (Kniezsa), Ondó ismeretlen eredetű személynév (Kniezsa), Valkó vagy Bálint becézett alakja, vagy szláv név, Bács személynév, Vista szintén.

megmaradnak a megye középső területén, nyugatra Kátólaszegttől, a második gyeplövonalon belül. A nyomok a következők: *Kara és Pusztaszent Miklós* között Kyralkuthaberche.¹²⁴ *Gyeken* mint possessio regalis.¹²⁵ *Apahida* és *Kolozs* között Wdournukhegyes.¹²⁶ *Mócsnál* Kyralerdeye.¹²⁷ Ez a Kolozsvártól keleti terület. Délen *Bányabükknél* silva Kyralmazewfeyw.¹²⁸ Északon *Kajántó* és az eltűnt *Máriatelke* közt Kyralkutafeu és kiral utja,¹²⁹ *Szomordok* és *Máriatelke* közt puteus regis.¹³⁰ Végül *Papfalvánál* is az út folytatásaként via regis.¹³¹ Bár e via regis római út nyoma is lehet.

A váradi regisztrum és a határjáró oklevelek együttesen képet adhatnak, hogy milyen volt Kolozs megye középső területe a XII–XIII. században. (XI. századról adatok híján nem beszélhetünk, bár éppen a királyi terület a várispánság kezdetétől annak felbomlásáig meglehetősen állandónak vehető.)

E középső, királyi vidék északi határa nem terjed túl a Szomordok–Mócs közt elképzelhető vonalon, legdélibb pontjai pedig Kolozs vára és Kolozs-Akna. Azonban az északi és déli határon túl is megyénk területén járunk még. Délen Ajtony, Bós, Ór, Szopor a Borsák birtoka volt. Ez a vidék a királyi területtől független, igen korai megszállás, melyet a környező helynevek is tanúsítanak. Szoporról láttuk, hogy pusztaszemélynévből keletkezett, ugyanez a helyzet Ajtonynál és Pata-nál. Kara is török eredetű személynév, jelentése „fekete”.¹³² Északon, a Szamostól keletre és nyugatra fekvő terület egyaránt függ az akkori Doboka megye telepelési viszonyaitól.

¹²⁴ 1433. O. L. Dl. 28.817.

¹²⁵ 1397. E. M. gr. Kornis-cs. lt. F. 1.

¹²⁶ 1392. O. L. Dl. 28.769.

¹²⁷ 1456. O. L. Dl. 27.170.

¹²⁸ 1428. O. L. Dl. 26.880.

¹²⁹ 1280. Fejér. V. 3. 155.

¹³⁰ 1315. Teleki okmt. I. 34.

¹³¹ 1284. Kolmonostori konvent lt. másolat.

¹³² Pais D.: Magyar Nyv. VIII. 400.

A középkori Kolozs megye amúgyis keskenyebben nyúlt el a mainál. A Szomordoktól kissé északkeletre fekvő Macskás helységek hovatarozása is ingadozik, azon túl a Keresztúr–Gyula–Válaszút-vonalat állandóan Dobokához számítják. Macskás superior és inferior 1310-ben kolozsmegyei,¹³³ 1313-ban¹³⁴ szintén, 1347-ben¹³⁵ Dobokában fekszik. A bizonytalanságra jellemző, hogy tízéves időközben, 1476-ban és 1486-ban¹³⁶ előbb Kolozshoz, aztán Dobokához számítják ugyanazt a Szentmártonmacskását. (Ez a Macskás azonos lesz az említett M. superiorral, melyben 1310-ben is állt a Szent Mártonnak szentelt egyház.) Északon, a Szamos túlsó partján, a dobokai származású nagybirtokos Zsuki-család az úr. Az itteni birtokviszonyokról a továbbiakban lesz szó.

Visszatérve a királyi területre, ahhoz vonjuk neve alapján a Nádas-patak melletti Daróczot, melyet Melich solymárnak, Hóman *custos silvarum*-nak magyaráz.

Királyi népeket sejtünk három hasonló nevű helységben. Ölyves, Nyulas, Solymos a második gyepűvonalon kívül fekszenek. A gyepűvonal nem volt települési határ, a gyepűelvé, a vad, erdős területen is élt lakosság, bár gyéren. A vadászatra alkalmas vidék kis számú lakóiból adódik a királyi falvak vadásznepe. 1318-ban¹³⁷ a király Solymost, mint saját földjét („*terram nostram*”) adományozza Mihály fia Péter mesternek. A határjárásra összehívott szomszédok is vallják; „*eamdem terram fuisse ut esse domini regis*”. A XIV. század végén, amint az itt keleten, az idegen népelemekkel (oláh, szász, sőt rutén = Oroszfája) erősen megrakott vidéken várható is, lakói oláhok. 1398-ban¹³⁸ az oláh Mihályról és Dénesről hallunk, 1466-ban Daan kenézzől. – Akárcsak

¹³³ O. L. Dl. 26.752.

¹³⁴ O. L. Dl. 27.137.

¹³⁵ O. L. Dl. 29.426.

¹³⁶ O. L. Dl. 27.059. és 36.397. p. 66. n. 3.

¹³⁷ Anjou okmt. I. 481.

¹³⁸ Teleki okmt. I. 263.

Solymost, Ölyvest is a XIV. század elején, 1321-ben¹³⁹ kéri a királytól Mihály fia Simon mester, bátyja, Péter számára, aki így a fenti Mihály fia Péterrel lehet azonos. Itt is megjelennek az oláhok, bár az első nyomuk XV. századi: az Ulwes-i Maius kenéz 1446-ban.¹⁴⁰ Nyulast 1315-ben¹⁴¹ Radnót (a Kökényes-Radnót nemből) kiszakítja tekei uradalmából és két másik faluval az erdélyi káptalannak adományozza. Lakói 1406-ban.¹⁴² Bogdán kenéz, Vayk, Dragmer, Sorb, Daan, Stephanus dictus Pech, 1445-ben¹⁴³ Bara kenéz, Kabalas Tamás, 1449-ben¹⁴⁴ Valentinus kenéz.

Itt keleten is nemzetségi birtokokat találunk, anélkül azonban, hogy e nemzetségeknek ehhez a területhez szerves közük lett volna. 1228-ig – így bizonyára a XII. században is – az eredetileg Nógrádból származó, Kacsics-nembeli Simon bán a birtokos. Résztvett Gertrud királyné meggyilkolásában, II. Endre büntetésből a már említett oklevélben megfosztja birtokaitól, Szécsényen és Losoncon kívül elveszíti „*possessionem nomine Sceplok ultra silvas constitutam, cum omnibus villis et praediis, libertinis, servis, ancillis*”, az erdélyi Széplak birtokát, a hozzátartozó, de sajnos meg nem nevezett falvakkal és ezt a hűséges Dénes fia Dénes tárnokmester kapja meg. (Tomaj-nemzetség.)

Széplak, a mai Dextrászéplak helység a Lucz-patak mellett Maros-Torda megye határszélén van. Leírja az adománylevél a birtok határát is. Láttuk, hogy a birtok kiterjedése óriási. Magában foglalja – mai földrajzi fogalmakkal élve – Kolozs megye keleti szélét, Beszterce-Naszód nagy részét, keleten a Maros mentén s a Sajónál és tovább egészen a havasokig (*progredditur ad Alpes Clementis et inde ad Rusciam*). Gyeke határát is

¹³⁹ E. M. Kemény: Dipl. Transs. I. 199.

¹⁴⁰ Teleki okmt. II. 23.

¹⁴¹ Zimm.–W. I. 317.

¹⁴² Teleki okmt. I. 308.

¹⁴³ E. M. Suki-cs. lt, U–X. 16.

¹⁴⁴ U. o. 20.

leírja röviden: Coquinus, Orcar, Bulsu neveit említi mint szomszédokat. Ezeknek a továbbiakban semmi nyomuk. A terület ekkor még alig lakott. A későbbi Sajó helység helyett, mely inkább a mai Beszterce-Naszód megyéhez tartozott, még csak a Soyou-patak szerepel. Nem látjuk még Nagycég, Szent Mihálytelke, Dextrád nevét besztercei és marostordai helységek mellett, melyek már a XIV. század elején feltűnnek, mint a birtoktest részei. A Tomaj-nemzetségnek három ága birtokos a megye északkeleti részén.

Ugyancsak keleten birtokos a Kőkényes-Radnótnembeli Radnót. Fiatalkorában kerül Erdélybe, Nógrádból, övé a nagy tekei uradalom, itt és Erkedén lakik. Öregkorában szétesztja birtokait. Kiszakítja a tekei uradalomból Nyulast (l. fent), Komlódot, Aknát és az erdélyi káptalannak adományozza. Mikor 1322-ben meghal, Kacsics Simon székely ispán sógorára hagyja a 12 helységből álló tekei uradalmat. Ebbe a birtokcsoportba Solymos is beletartozik.

Az egykor királyi falvak a nagybirtok hatásköre alá jutottak. E falvakat nem szánták őrszolgálatra, nem is lehettek a királyi várral közvetlen kapcsolatban. Nagyrészt lakatlan területen húzódtak meg. Mikor az ország északi részén megromlottak a nemzetségi birtokviszonyok, közjogi méltóságra emelkedett tagjaik a birtoklehetőségekkel elégedetlenül új területen igyekeztek földet szerezni. Erdélynek ez a része szinte felkínálkozott. Keletre fekszik ez a vidék a várispánsághoz szervezett területtől, birtokosokra várva. Négy későbbi megye területén csak néhány birtokos comes névvel találkozunk. Ezek: Comes Bana (Bani helység tőle kaphatta nevét), István fia János, Coquinus comes és Demeter.

Egy pillantást vetve Erdély térképére, nem tekinthetjük magányos jelenségnek azt, ami Kolozs megyében történt. A többi erdélyi megyének is megvolt a központja, amelyhez kelet felől kezdetben alig igénybevett, később eladományozott terület kapcsolódott. (A székely terület külön elbírálás alá esik.) Ezért nyúlnak a megyék

hosszan nyugat-kelet irányban a határ felé, mely jelen-ségnek megfelelője a Felvidéken a dél-észak irány.

Mivel a keleti vidék szinte teljesen nagybirtokos kézen volt, mintegy az ok és okozat összefüggése alapján, a XIV. századtól fogva, a magyar mellett, igen nagy számban tartja el az oláh és szász lakosságot. Míg a megye többi részén az egyházas helyet magyarnak vehetjük, itt számolnunk kell a szintén nyugati keresztény szászokkal. Az egyik legnagyobb helység Teke. A hely nevét bajor analógiára Tekendorf-ból csak a szász patriotizmus vezeti le,¹⁴⁵ Teke török eredetű személynév, jelentése „kecske”.¹⁴⁶ (Hogy e név használatos volt, mutatja, hogy 1220-ban a szentjobbi apát: Teke.) De már a plébánost 1318-ban¹⁴⁷ Eberhard-nak hívják, tehát német származású. 1456-ban¹⁴⁸ Sartor és Noza, 1494-ben¹⁴⁹ Geréb Mihály, 1506-ban Czafrangos Balázs az itteni jobbágyok. Szomszédságában Ludvég szintén szerepel a XIV. század elején a pápai tizedlajstromban. A falu mint „villa Luduici”, „Luduig”, nevében is német. Papja Heugmannus = Henchmannus. Kissé délre Aknán Helvicus és Gerardus papokról hallunk ugyanekkor. 1506-ban¹⁵⁰ Valentinus Geréb jobbágyról. Az ezen a területen élő szász hospeseket a besztercei szászok nyugatibb folytatásának kell tekintenünk.

Még a XV. században is a Kacsics nembeli Szécsényiek kezén van éppen Teke, Ludvég, Akna, de ezeken kívül Solymos, Erked, Harasztos, Újfalu, Péntek stb., összesen 17 helység.¹⁵¹ Ezek közül 1297-ben¹⁵² már hal-

¹⁴⁵ M. Orend: Zur Heimatfrage der Siebenbürger Sachsen. Archiv d. Vereins f. Sb. Landeskunde. 1927. 302.

¹⁴⁶ Bátky Zs.: Föld és Ember VI. 234.

¹⁴⁷ Anjou okmt. I. 481.

¹⁴⁸ Csánki: i. m. V. 325. Csánki munkáját csak néhány névközlésnél használom forrásként.

¹⁴⁹ O. L. Dl. 28.655.

¹⁵⁰ O. L. Dl. 26.824.

¹⁵¹ Bánffy okmt. I. 685.

¹⁵² O. L. Dl. 30.361.

lunk *Erkud*-ról, mely magyar falunak látszik; papja a XIV. század elején Jakab. Nemes bírāja Somai Gergely 1445-ben,¹⁵³ 1466-ban¹⁵⁴ Farkas Jankó, 1494-ben¹⁵⁵ Balog Antal szerepelnek. Erked neve is magyar; magyar képzéssel Erk személynév. *Szentmihálytelkén*, neve ellenére, kenéz szerepel 1455-ben. Tovább haladva, *Lompért*, helységként csak 1429-ben¹⁵⁶ jelenik meg, de már 1329-ben¹⁵⁷ Lumpeyrtholma-t említik Budatelke felé. 1485-ben¹⁵⁸ egy „iobagio volahalis” lakik „in domo paternali Moyzi filii quondam Ladislai de Lomperth”.

Mindebből csak az oláhok túlnyomó többsége állapítható meg. Arra, hogy miért volt szükség rájuk, *Szilvás* esete jó példa. 1332-ben egyházas hely, határában 1329-ben¹⁵⁹ a Nogakazto és Kysakazto földeket említik. Lakóit magyaroknak kell tartanunk. 1448-ban¹⁶⁰ a birtokos Szilvásiak panaszzolják, hogy Szilvást a Tuzsoniaknak zálogba adták, ezek azonban visszaéltek a helyzettel és a falut, melyben ötven jobbágyuk élt, elpusztították, embereiket házastól-javastól elköltöztették. Következmény: 1461-ben¹⁶¹ – mint a Kalotaszegnél említett ötvenedjegyzék tanúsítja – itt is ötvenedet fizető oláh jobbágyok élnek. Ugyancsak fizetnek a fent felsorolt oláh falvak mellett Szokol, Faragó, Sármás, Nyulas lakói is. Hogy ebben a jegyzékben *Septér* is szerepel, az nagyon meglepő. Csánki és az ő nyomán Györffy csak egy 1495-i adatból tudják, hogy egyházas hely. Septért a pápai tizedlajstromban nem találjuk, viszont 1340-ben¹⁶² már van itt templom, az „ecclesia beati Michaelis archangeli”, ettől

¹⁵³ Teleki okmt. II. 17.

¹⁵⁴ E. M. Suki cs. lt. R–S. 9.

¹⁵⁵ O L. Dl. 28.655.

¹⁵⁶ O L. Dl. 28.809.

¹⁵⁷ Anjou okmt. II. 399.

¹⁵⁸ O. L. Dl. 36.397. p. 2. n. 1.

¹⁵⁹ Anjou okmt. II. 399.

¹⁶⁰ O L. Dl. 29.487.

¹⁶¹ L. Dl. 25.989.

¹⁶² O L. Dl. 27.138.

a „nyrzay” (Nyirszáj) patakig, tíz, lakóitól elhagyott telek terült el, ugyanitt szőlőt műveltek és malmot használtak. 1373-ban¹⁶³ újra hallunk az ecclesia parochialis-ról, 1394-ben¹⁶⁴ egy septéri jobbágy neve Baranyay Mihály. A határában levő halastó neve 1503-ban¹⁶⁵ Naghto. Az említett lakatlan telkekre költözködhettek oláhok, de fel kell tételeznünk, hogy a középkorban még nem enyészett el a magyar lakosság.

*Örményesen*¹⁶⁶ a pápai tizedszedőknek még Saulus sacerdos fizet, 1415-ben¹⁶⁷ már az itteni kenézről és oláhokról hallunk.

Szentgyörgy neve alapján is egyházas hely, papja 1332-ben Márton. 1425-ben¹⁶⁸ Szentgyörgyi László birtokáról a már Szilvásnál is pusztító és fosztogató Tuzsoniak elvisznek öt jobbágyot, nevük: Lodovicus, Komanus, Johannes, Bakó és Kerestyen – nemzetiségi szempontból Lajos és János bizonytalanok, Keresztény az oláh közösségből kiváló ember neve, de Christianus keresztnév is lehet. – Ezeken kívül rabolnak 500 juhot, 100 barmot, 4 lovat, disznókat, méheket, összesen 1100 forint kárt okozva. 1434-ben¹⁶⁹ Tuzsoni Tót Lajos emberei ismét ilyen eredményes expedícióra vállalkoznak. Ezúttal Magyar Tamás szentgyörgyi jobbágyot hurcolják el, 500 juhval, 16 ökörrel, 13 tehénnel, 14 lóval, 50 disznóval és 40 méhkassal. A jól jövedelmező vállalkozások intézője a Tuzsoniak tombi kenéze. Ez jár 1414-ben¹⁷⁰ Szentpéteren (magyar falu) és onnan elviszi Borus István jobbágyot hatvan forint értékű javaival. 1419-ben¹⁷¹ a tom-

¹⁶³ O. L. Dl. 29.180.

¹⁶⁴ O. L. Dl. 28.113.

¹⁶⁵ Kolozsmonostori konvent levéltára Kolozsvárott

¹⁶⁶ Melich: Magyar Nyv. V. 301. szerint „örvényes”-nek felel meg.

¹⁶⁷ Teleki okmt. I. 413.

¹⁶⁸ U. o. 481.

¹⁶⁹ U. o. 534.

¹⁷⁰ U. o. 402.

¹⁷¹ E. M. Suki család lt. R–S. 5.

biak szorgalmasan vagdossák a Zsuki család sármási erdejét, ezért pör is keletkezik. Ahogy Szilváson és Sepséteryen is történt, a birtokosokat érzékenyen sújtó veszteség szentgyörgyi eredményül a falu neve 1498-ban.¹⁷² *Olahzenthgyergh.*

Nem értünk egyet Györffyvel,¹⁷³ mikor azt mondja, hogy az eloláhosodás kelet felől kezdődött. A keleti és nyugati fejlődés egymástól függetlenül, párhuzamosan haladt, mint ahogy külön folyamat volt az oláhok megjelenése az erdélyi püspök birtokain, délre a Szamostól. Hegyes vidéken mindenütt kínálkozott telepítésre a pásztorkodó elem. Kalotaszegen ez a vár égisze alatt történt, tehát ha az oláh falvak meg is jelentek a magyarok között, ezek megfelelő körülmények mellett tovább éltek és fenntartották a mai napig a fogalomszámba menő kalotaszegi magyarságot. Keleten a magánnagybirtok kezelése sokkal vállalkozásszerűbb. Mint láttuk, gyakori eset a szándékos pusztítás és ez megnyitja az utat az oláhoknak magyar falvakba és nemcsak magyar faluk mellé, mint ez Kalotaszegen történt. A keleti és nyugati oláhság eredetben is különböző lehet; keletre a Máramaros felől, nyugatra a Gyalui havasok, bihari hegyvidék felől jöhettek.

¹⁷² Teleki okmt. II. 224.

¹⁷³ Györffy I.: Kolozs vármegye néprajzi térképe a Hunyadiak korában. Föld és Ember 1925. 105–6. Megyénk keleti és nyugati oláhságnak különböző eredetét támogatni látszik a nyelvjárások megoszlása. G. Weigand: Linguistischer Atlas des Dacoromanischen Sprachgebietes. Lipcse. 1909. térképein szembetűnő, hogy máig, a XX. századig bihari nyelvjáráshoz tartozik a nyugati rész, míg kelet a Máramaros vidékéhez kapcsolódik.